

Bećir Džaka:

**KNJIŽEVNI PREVODI SA PERZIJSKOG JEZIKA
U BEHARU, GAJRETU I BISERU**

Tradicija prevođenja i tumačenja književnih i drugih djela sa islamsko-orijentalnih jezika - arapskog, turskog i perzijskog - u našim krajevima počinje uglavnom uspostavom turske vlasti na Balkanu. Prevodilačka aktivnost i prevodna književnost značile su prenošenje i nastavljanje orijentalne tradicije među pripadnicima islamske vjere u našim krajevima.

Uobičajeno je da se kaže kako su prave umjetnosti univerzalnog karaktera i kao takve razumljive svim pravim poklonicima umjetnosti. Da li je baš uvijek tako? "...Književnost koja se služi jezikom kao izražajnim sredstvom, ostala bi najvećim dijelom u uskim nacionalnim granicama da nije onih koji je prenose na druge jezike. Dakle, prevodilac, onaj skromni i gotovo anonimni kulturni radnik, čije ime je ispisano ne uvijek mnogo vidljivim slovima i ne baš na tako istaknutom mjestu/nalazimo ga u najboljem slučaju na unutrašnjoj naslovnoj strani, a nerijetko i na još manje vidnom mjestu knjige/, prevodilac je dakle, taj koji služi kao posrednik između dviju književnosti i kultura, kao "uvoditelj" /introduceur/ neke strane književnosti u neku zemlju; svojim prevodima on omogućava mnogobrojnim čitaocima koji ne poznaju jezik na kome je dotična književnost pisana da čitaju proizvode strane književnosti na svome rođenom jeziku. Prema tome - značajni su instrumenti saradnje među narodima." ¹

U doba turske vladavine veliku ulogu u prevođenju i interpretiranju orijentalno-islamske književne tradicije kod nas odigrali su mnogi poklonici književne tradicije na tri orijentalna jezika koji su se školovali po turskim metropolama ili u domaćim tradicionalnim vjerskim školama - medresama. Posebno se tu ističu i zaljubljenici u sufijsku književnost koji su i sami djelovali kroz razne sufijske redove. Tim putem i na taj način je uspostavljena tradicija čitanja, prevođenja i tumačenja poezije perzijskih klasika, posebno sufijske orijentacije, na posebnim skupovima koji su nazivani katedrama sufijske poezije i katedrama mesnevice Dželaludina Rumija, a u novije vrijeme i večerima zvanim Šeb-i Arus. Ta tradicija trajala je i čuvana kroz vijekove da bi se održala sve do danas, a vezana je uglavnom za entuzijizam i djelatnost derviških i sufijskih redova kod nas.

---

1. Dr Midhat Šamić, Strana književnost u bosanskohercegovačkim časopisima krajem XIX i početkom XX stoljeća, *Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu*, 1965., str. 261.

Druga jedna tradicija prevodilačke djelatnosti kod nas počinje u vrijeme bosansko-muslimanskog kulturnog i književnog preporoda u tada pokrenutim časopisima, tj. krajem 19. i početkom 20. vijeka. Između ostalih, to su *Behar*, *Gajret* i *Biser*, koje su pokretali muslimanski književnici i drugi intelektualci. Muslimanski književnici su za vrijeme austrougarske okupacije nastojali da među muslimanskim masama probude zanimanje za knjige, za školovanje i da na taj način doprinesu društvenom napretku Muslimana. "Bez hrvatskih ili srpskih nacionalnih oznaka, sa jedinom željom za afirmacijom muslimanskim slojevima, za koje je i jedno i drugo ime kao oznaka narodne pripadnosti bilo tuđe i nepoznato, pokrenut je sa tim ciljem list *Behar* i osnovano društvo *Gajret*."²

U vezi sa značajem pokretanja ovih časopisa za okupljanje muslimanskih književnih snaga i za buđenje sopstvenog nacionalnog bića i etničko-vjerskog identiteta, citiraćemo pisanje dr Muhsina Rizvića: "Nakon razdoblja sporadičnih pokušaja u podliscima zvaničnih i informativnih listova te nakon gostovanja muslimanskih književnika srednje generacije u domaćim srpskim i hrvatskim časopisima i publikacijama na strani, pokretanjem *Behara* te *Gajreta* i *Bisera*, koji nakon njega slijede, muslimanske književne snage koncentrišu se u okvirima vlastitog književnog života unutar Bosne i Hercegovine, u svojim sopstvenim publikacijama, koje im omogućavaju književno izražavanje bez kompromisa i nacionalno-političkog etiketiranja izvan vlastitog etnosa."³

Pored izvorne književnosti u ovim časopisima, uglavnom *Beharu* i *Gajretu*, javlja se i prevodna književnost. Za muslimanske čitaoce i prevodioce bile su tada vrlo omiljene tri strane književnosti: arapska, turska i perzijska. Glavni doprinos prevodnoj literaturi sa ova tri jezika dali su tadanji poznavaoци turskog, arapskog i perzijskog jezika u Bosni i Hercegovini. To su dr Safvet-beg Bašagić, Musa Ćazim Ćatić, turkolog Fehim Spaho, zatim Muhamed Šemsudin Sarajlić, Osman Asaf Sokolović i drugi sa manjim priložima. Poznajući sva tri ova jezika, Bašagić je imao najširi dijapazon prevodilačke djelatnosti.

U *Beharu* Bašagić se ne javlja sa većim brojem prevoda sa perzijskog jezika. Ali počnimo redom. U *Beharu* iz 1900/901., u br. 7, na str. 110, štampan je prevod jedne rubaije od Hafiza koja počinje, a tako je i naslovljena, riječima *Nije vrijedna*. Na istoj strani je i prevod dvije strofe Hajjamove poezije. Ne bi se reklo da su to dvije rubaije, jer su sadržajno

---

2. Dr Muhsin Rizvić, *Književno stvaranje muslimanskih pisaca u Bosni i Hercegovini u doba austrougarske vladavine*, dio I, Sarajevo 1972., str. 221.

3. Citirano djelo M. Rizvića, str., 221.

međusobno povezane, što kod rubajija nije slučaj. Tu je i prevod sa perzijskog jezika jedne strofe od četiri stiha koju je napisao Sultan Togrul Seldžuković, a naslovljena je *Pri sastanku juče toliko veselja*. O izboru prevoda u sva tri slučaja nema nikakvih referenci, niti kakvih podataka o Togrulu Seldžukoviću kao pjesniku, kao ni o Hafizu i Hajjamu, koji su doduše poznata imena i tadanjim čitaocima. Bašagić, potpisan kao prevodilac sa Mirza Safvet, i u svim sljedećim slučajevima nigdje ne navodi nikakvih bibliografskih podataka o izvorima tekstova koje prevodi.

U *Beharu* iz 1905/906., u br.1, str. 5, nalazi se prevod pjesme sa perzijskog jezika od 12 stihova. Autor je Sultan M.Seldžuković što je u perzijskoj književnosti nepoznato ime. Prevodilac je Mirza Safvet. Pjesma u prevodu je naslovljena *S mahom sablje svjetodršca*. Očito je da se radi o nekom seldžučkom vladaru o kome nam prevodilac ne daje nikakvih podataka uz prevod.

Na 113. strani *Behara* iz 1903/4. godine, u br. 8, počinje Bašagićev komentar 101 hadisa. Komentarišući jedan hadis koji govori o domovini, str. 114. Bašagić citira stihove velikih imena svjetske poezije, između ostalog i sljedeća dva stiha od pjesnika Hafiza:

U tugjini svakome tugjincu

Tužno srce s domom je skopčano.

U nastavku komentara na str. 116. istog godišta Bašagić govori o prijateljstvu i uz hadise citira sljedeći stih kao uputu za život:

Da ti rečem ukratko nauku:

Koja vr'jedi na obadva svijeta.

S prijateljem vladaj se iskreno

A dušmanu pruži slanu ruku.

Ovaj stih se javlja i kasnije na jednom mjestu uz više drugih stihova, a uzet je iz petog gazela Kazvinijeva izdanja Hafizova Divana filološki prevedeno znači:

Mir na oba svijeta je u shvatanju ove dvije poruke:

S prijateljima se humano, a s neprijateljima ljubazno ophodi.

Bašagićev prevod "A dušmanu pruži slanu ruku" je vrlo vješto izveden i, dakako, asocira na činjenicu da je u predanjima Grka, Arapa i Židova so simbol prijateljstva, gostoprimstva, simbol zadane riječi, čvrste riječi, upravo zbog toga što je ukus soli stalan i neuništiv. I kod Slovena mineral so, uz hljeb, simbol je prijateljstva, gostoprimstva i prijateljskog dočeka.

Pomalo je neočekivano da se u *Beharu* nalazi dosta stihova skoro nepoznatog iranskog pjesnika Ibni Jemina Ferjumedija ili u nekim broje-

vima lista Perjumedija, a prevodi ih Safvet-beg Bašagić. Tako u broju 24 iz 1900/901. godine, na str.380, nalazi se pjesma od sedam strofa od po 4 stiha, pod naslovom *Alkemija*, perzijski spjevao Ibni Jemin, prevod sa perzijskog: Mirza Safvet. U *Beharu* br. 9 iz 1903/904. godine, na str. 147, u komentaru 101 hadisa, govoreći o prijateljstvu, Bašagić upućuje na stihove Ibni Jemina: "A sada čujte šta pjeva glasoviti perzijski knez pjesnik Ibni Jemin Ferjumedu." Zatim sljedeće četiri strofe od po četiri stiha u kojima se govori o osobinama pravog prijatelja. U broju 11 istog godišta, na str. 162, u nastavku rasprave o prijateljstvu, donosi prevod jedne strofe uz obraćanje čitaocu: "Evo kako pjeva Ibni Jemin." U šestom godištu *Behara* iz 1905/906 g., u br. 1, na str. 4-5, uz prevode sa arapskog i turskog, stoji i prevod sa perzijskog jezika, i to stihova Ibni Jemina, tri strofe sa po 6 stihova. Prevodilac je Bašagić, a pjesma nosi naslov *Svijet*.

Ko je bio Ibni Jemin?

Iz iranskih izvora vidi se da je to pjesnik iz 14. vijeka čije puno ime glasi Emir Fahr al-haqq ve al-din Mahmud Ibni Jemin al-Mustoufi al-Ferjumedu, da je porijeklom iz Horosana, iz grada Ferjumedu na istoku Irana. Službovao je na dvorovima dinastije Serbedaran. Imao zbirku-divan poezije koja je u jednom ratnom sukobu izgubljena. Kasnije sakupljen jedan broj pjesama koje su se nalazile kod prijatelja i nastala je nova, manja zbirka. Umro 1368. u rodnom mjestu Ferjumedu. Za Iranca Ferjumedu je osrednji pjesnik. Ono što je interesantno ovdje spomenuti i što je možda bilo odlučujuće kod Bašagića za ovoliki izbor i prevod stihova osrednjeg perzijskog pjesnika u listu *Behar* jeste podatak da je u Beču 1852. godine austrijski orijentalista Veshard Šlehta /Wesshard Schlechta/ napravio i objavio izbor sa prevodom 164 epigrama /kit'a/ iz poezije Ibni Jemina, čime se mogao koristiti i Bašagić pri prevođenju. Nažalost u Sarajevu do sada nisam uspio doći do ovog izdanja, a kada to bude moguće, lako bi se moglo, uporedbom originala i prevoda, utvrditi da li je to više "prevod prevoda" ili prevod sa originala.

Mada su pokretači *Behara* u svom proglasu, najviše iz razloga izbijanja argumenata iz ruku konzervativnih protivnika *Behara*, isticali da će književnost Turaka, Arapa i Perzijanaca biti jedan od izvora buduće građe *Behara*, prevodna književnost sa ova tri jezika je relativno dosta zastupljena, svakako više nego što su pokretači *Behara* očekivali, i to najviše sa turskog, zatim arapskog i ponajmanje sa perzijskog jezika, upravo zbog nepostojanja poznavalaca perzijskog jezika. Bašagić se u *Beharu* javlja kao jedini prevodilac sa perzijskog jezika, i to poezije Ibni Jemina, Hafiza, Hajama i dvojice Seldžukovića, Sultana M. i Sultana Togrula.

I *Gajret* je nastavio prevodilačku tradiciju *Behara*. Preveda sa perzijskog jezika u *Gajretu* ima više nego u *Beharu*. Pored Bašagića, u *Gajretu* se kao prevodioci sa perzijskog jezika javljaju još i Muhamed Šemsudin Sarajlić, Musa Ćazim Ćatić i Fehim Nedžati /po svoj prilici Fehim Bajraktarević/.

Uz studiju o pjesniku Hafizu pod naslovom *Hafiz - njegov život i djelo* u IX godištu *Gajreta* iz 1925.g. u četiri broja, Bašagić objavljuje i prevode više Hafizovih gazela sa 190 distihona, bez navođenja izvora odakle su gazeli uzeti, zatim 41 distihon iz Hafizove ode krčmarici, Sakiname. Na kraju prevoda stihova iz Sakiname Bašagić napominje: "To i još mnogo ispuštenih distihona sačinjava uvod u kasidu, koju je pjesnik posvetio Šahu Mansuru." ⁴

Šemsudin Muhamed Sarajlić u II godištu *Gajreta* iz 1911. godine u pet brojeva objavljuje prevode više pjesama, kako veli, Šejhi Sa'dija, ne navodeći izbor niti vrstu pjesama koje prevodi. Prevode je naslovio, u broju 13-14, str. 201, sa *Ljubljenom biću*, u broju 15-16, str. 233, sa *Pred olujom*, u brojevima 17 i 18 na stranama 152-253 i 273-274 objavljuje šest prevedenih cjelina sa 51 što dužim što kraćim pasusom pod zajedničkim naslovom *S mojoj ljubavi*. I najzad u broju 19 na stranama 287-288 prevod je naslovio sa *Kod zadnjeg oproštaja*. Iako nijedna pjesma nema nikakvih referenci, kod Sa'dija sam u sabranim djelima pronašao original prevedene pjesme. To je jedan gazel iz skupine gazela pod zajedničkim imenom *Tajjibat*. U originalu gazel ima 11 distihona, od kojih je prevedeno samo devet. O prevodu i originalu biće kasnije više rečeno.

U V godištu *Gajreta* iz 1912.g. u broju 9/10 na str. 140 Musa Ćazim Ćatić objavljuje prevod dvije pjesme sa perzijskog jezika koje je napisao turski sultan Selim Prvi. Prva pjesma u prevodu počinje stihom "Kad od Kafa do Kafa" i ima 7 strofa od po 4 stiha. U napomeni Ćatić piše: "Sultan Selim I, zvani Javuz, bijaše u svoje vrijeme najveći osmanlijski pjesnik. Pjevao je na turskom i perzijskom jeziku i ostavio iza sebe dva divana. Ja ću u jednom od idućih brojeva *Gajreta* iznijeti kratki prikaz književnog rada ovog velikog cara-pjesnika, kojeg zbog njegovih velikih državničkih sposobnosti i vojničkih vrlina smatraju najvećim vladarem što ga je dala Osmanova dinastija."

Prevodna književnost u časopisu *Biser*, koji je izlazio 1912/13., 1913/14. i 1918. godine, ima vrlo malo prevoda sa perzijskog jezika. U prikazu *Pregleda perzijske književnosti*, kojeg je napisao Husejin Đogo, uzgred se citiraju neki stihovi iz tog Pregleda u I godištu *Bisera* iz 1912.

---

4. *Gajret*, br. 7, godina 1925., str.102.

godine, i to na str. 208, 246 i 272. U istom broju, na str. 5 i 75-76 objavljen je rad Muse Ćazima Ćatića pod naslovom *Misticizam i uticaj Perzijanaca na tursko pjesništvo*, koji je kasnije preštampan u *Sabranim djelima II*, str. 87-95, u Tešnju 1968.g. U radu ima diskutabilnih stavova što bi zahtijevalo poseban osvrt. Na str. 247/8 u br.11, I godišta iz 1912. godine dat je Bašagićev prevod Firdusijeve poruke šahu Mahmudu od Gazne, a na 249. str. istog broja njegov prevod dvije strofe Hafizovih stihova od po četiri retka. Prva počinje sa "Nek se klone sve mantije", a druga sa "Dajder čašu što se smije".

Nakon ovog pregleda objavljenih prevoda sa perzijskog jezika u ova tri časopisa, smatramo potrebnim da se osvrnemo na neke prevode i način prevođenja, odstupanje od originala i slobodniji prepjevi ili pridržavanje originala. Posebno na neke prevode Muhameda Šemsudina Sarajlića i dr Safvet-bega Bašagića, koji imaju najviše prevedenih priloga u ovim časopisima.

Naprijed je već iznesen podatak da je u II godištu *Gajreta* iz 1911. godine Šemsudin Muhamed Sarajlić objavio u pet brojeva više prevoda pjesama od Sa'dija Širazija. Razmotrićemo prevod jedne pjesme Sa'dija objavljen u br. 13-14 iz 1911. godine na 201. str., koja je naslovljena sa *Ljubljenom biću*, a čiji sam original pronašao u *Sabranim djelima Sa'dija /Kullijjat-i Sa'di/*, Teheran 1337/1958., str. 551. To je, ustvari jedan Sa'dijev gazel bez naslova, koji u originalu ima 11 distihona /bejt/, od kojih je Sarajlić preveo devet, dok 9. i 10. distih nisu prevedeni. Ni poredak distihona nije kao u originalu, a mi ćemo ih navoditi prema prevodu, dodajući u originalu i u sopstvenom filološkom prevodu i dva neprevedena distiha. Prevodilac ističe da je prevod sa perzijskog jezika. Odmah treba reći da ovi prevodi u književnom pogledu daleko zaostaju iza prevoda dr Safvet-bega Bašagića. Distihoni u prevodu više liče na opširne prozne pasuse od kojih neki sa mnogo više teksta nego što ga ima u originalu. Radi onih koji poznaju perzijski jezik i koji mogu upoređivati prevod sa tekstom originala, daćemo izvorni tekst na perzijskom, sopstveni filološki prevod i prevod Šemsudina Sarajlića. Poredak distihona daćemo prema Sarajlićevom prevodu.

*Ko je taj ko na susret sa Tobom ne misli,
Možda onaj koji Te vidjeti ne može ili onaj koji svoga vida nema.
Nije halal ni da svako lice Tvoje vidi,
A haram je onom koji pošten pogled nema.
Niko možda, kao što ja, takvog zadovoljstva nema,
Jer, ono što ja vidim to drugome vidljivo nije.*

*Svaka noć danom prestaje, a svaki dan kraj svoj ima,
Noć moga sastanka sa Voljenim Bićem, kraja svoga nema.
Na kom god se žestoki pogled ljepotica zaustavi,
Propao je, ako žig pogleda izdržati ne može.
U kosu mi ti pogledaj, ja na cijelom tijelu svome,
Ni dlačicu jednu ne znam koja tebe ne spominje.
Svako znade, zaljubljenom lijek jedini strpljenje je,
Šta da radi, kada jadnik ni strpljenja više nema?!
Ko god tvoju oknivenu šaku vidi, vikne tada:
Nije čudno kada neko u toj šaci smrtno strada.
/Bijah rekoć nešto tuge iz svog srca kazaću ti,
Šta da kažem tebi sada, kada srca više nemam!
Nije teško, ako me sav svijet nekad zaboravi,
Ti me pazi, jer od tebe odbačenom, niko pomoći ne može./
Sa'di na te više misli nego na sav svijet ostali,
Pažnja tebi posvećena od svih mana slobodna je.
Stihovi u zagradama ne nalaze se u Sarajlićevom prevodu, koji*

glasi:

Šejhi Sa'di:

Ljubljenom biću

Preveo s perzijskog: Muhamed Š. Sarajlić

1. *Ljubljena, ima li na svijetu čovjeka kojemu uzvišeni ljubavni sastanak ne bi zatitrao strunama njegove pameti? Ako ima, onda ili si Ti umakla njegovu pogledu, ili mu se na oči navukao zastor zasljepljenosti.*

2. *Svako, a naročito nečisti ne usuđuju se i haram im je pogledati Tvoje svijetlo lice.*

3. *I kad se preda mnom ukazuje veličnstvena ljubav, u taj časak mi se porodi želja, da joj ja jedini budem motriocem.*

4. *Dan ukida noć sa zemlje i svega nestaje, ali naša ljubav ne poznaje zadnjeg časa.*

5. *Koga god resi proziran pogled, pa makar dotični bio i pod tereotom, opijen je ljubavlju.*

6. *Prožeži mi tijelo pogledom, nek mi svi atomi njegovi odišu sjećanjem na Tvoju veličinu.*

7. *Sav svijet zna, da je za nesretnog ljubavnika strpljenje jedini lijek, ali šta će biti, ako taj nesretnik ne mogne više trpjeti ljubavnih muka?*

8. *Koji bi vidio Tvoju oknivenu ruku, rekao bi: za ovom rukom umrtvljeni, ne treba da je pohlepan.*

9. *Sa'dija, okrenuvši glavu od svega svijeta, samo Tebi svoj pogled*

obraća. Svu pažnju Tebi posvećuje i nema ništa što bi Ti uskratilo. A ne može ni uskratiti, kad rob ništa i nema.

Upoređujući original i ovako opširan prevod-komentar, kao i udalji-vanje od smisla originala, više bi se reklo da je ovo prevod prevoda sa nekog drugog jezika, a ne sa perzijskog. Jer, original je jednostavan i može se jednostavnije prevesti bez ovako dugih i pogrešnih deskripcija. Po nepotrebno dugom deskriptivnom prevodu, gdje ima i odstupanja od origi-nala, karakteristični su 1. i 11. a kod Sarajlića 1. i 9. distihon. Od jedin-stvenog značenja 1. distiha:

Ko je taj ko na susret sa Tobom ne misli,

Možda onaj koji Te vidjeti ne može, ili onaj koji svoga vida nema.

Sarajlić pravi nepotrebno dug prozni pasus. Pri tome pravi određene greške. Tako zamjenicu iz originala "Sa Tobom" prevodi sa "Ljubljena" čime predmet ljubavi iskazan zamjenicom Ti stavlja u ženski rod i na taj način ograničava i reducira višestojnost značenja originala koji daje mogućnost konkretnog i sufijskog značenja distiha. Naime, stih se može uzeti kao konkretna slika u smislu da bi svak za tobom, tj. dragim ili dragom, želio sastanak, izuzev onih koji te ne mogu vidjeti jer nemaju pri-liku da te vide, nemaju tu šansu, ili pak oni koji su slijepi, koji nemaju takav organ viđenja kojim bi te mogli vidjeti. Time se može prijeći i na sufijski plan interpretacije. Znači, pod uslovom da u prevodu, kao i u origi-nalu, stoji zamjenica *ti* sa prijedlogom *sa*, postoji mogućnost da se *ti* odnosi i na predmet sufijske ljubavi, tj. na Boga i svaki pravi vjernik i zaljubljenik u Njega želio bi susret sa Njim, izuzev, dakle, onih koji nema-ju priliku za to ili nemaju tako čulo vida kojim bi mogli vidjeti Voljeno Biće iskazano zamjenicom *ti*; takvi nisu duhovno usavršeni i uzdignuti da bi Ga mogli vidjeti.

I sintagma *ljubavni sastanak* odbacuje sufijsku interpretaciju stiha, jer ima značenje konkretnog, tjelesnog vođenja ljubavi, što se ovim stihom ne želi reći. I u originalu ne stoji *ljubavni sastanak*, nego *susret, veza sa tobom* /pejvend-i tu/.

I 11. distihon je *dugo i naširoko* prokomentarisan, uz dodavanje značenja kojih u originalu nema. Smisao originala je jasan. Pjesnik saopš-tava da svu svoju pažnju posvećuje Voljenom Biću, pažnju koja nema nikakvih mana i nedostataka:

Sa'di na Te više misli nego na sav svijet ostali,

Pažnja Tebi posvećena od svih mana slobodna je.

U prevodu Sarajlića samo prvi dio distiha ima veze sa originalom, iako je prevod nepoetičan, krut i razvučen. Drugi dio distiha nije tačno ni

preveden, mada je opširno prokomentarisan. "Svu pažnju Tebi posvećuje i nema ništa što bi ti uskratilo. A ne može ni uskratiti, kad rob ništa i nema."

Tačnost ili netačnost prevoda ostalih distihona može uočiti čitalac upoređujući original ili filološki prevod sa Sarajlićevim prevodom.

Što se tiče dr Safvet-bega Bašagića, on je kao veliki pjesnik bio mnogo uspješniji od ostalih, i kao prevodilac, koji je svojim poetskim talentom pravio izuzetno dobre prevode i prepjeve. Čak i tamo gdje se udaljavo od originala, nastupao je njegov pjesnički genije i dopunjavao ono što je iz originala izostavljeno. O prevodu rubaija Omera Hajama ovom prilikom nećemo govoriti, jer bi se o tome mogao organizovati poseban naučni skup. Ovom prilikom osvrnućemo se na Bašagićeve interpretacije Hafiza i na prevode Hafizovih stihova. O načinu kako je poimao i interpretirao Hafiza, može se dosta razabrati iz načina pisanja o njemu. Bašagić je o Hafizu prvi put pisao u zagrebačkoj *Prosvjeti* iz 1894. godine. U tom godištu na str. 343-344 Bašagić je objavio životopis Hafizov pod naslovom *Hafiz-životopis*, gdje u legende iz života Hafizova, izlaže i neke svoje stavove o njemu. Kasnije, u *Gajretu* iz 1925. godine objavio je drugu studiju o Hafizu pod naslovom *Hafiz - njegov životopis i djelo*.

Odmah se mora reći da Bašagić stoji pod neposrednim uticajem zapadnoevropskih poimanja i ocjena o Hafizu i kojih se stiče utisak da je Hafiz vinski pjesnik, vječiti oponent islamskim propisima i islamskom sveštenstvu i slično. Sudbina je mnogih velikih pjesnika da ne budu shvaćeni u svoje vrijeme, a često ni kasnije sa veće vremenske distance. Svoju studiju o Hafizu Bašagić završava Šerovom ocjenom o Hafizu, što bi trebalo shvatiti da je ta ocjena za njega meritorna i prihvatljiva. A ta ocjena glasi: "Hafizov Divan pripada, bez sumnje među najsjajnija lirska djela cijele svjetske književnosti... Cijeli Divan je preleven vinom, svud po njemu se čuju poljupci. Stihovi se kreću čudnovatom umiljatošću, okićeni veličanstvenim slikama, zadojeni radostima čovječijega života, ditirambskim usklikima slave - pripovijedaju prirodu, ljepotu i ljubavne dražesti, a prosipaju ognjene strijele na drveno i pokvareno sveštenstvo."⁵

Ovakva ocjena o Hafizu ne može se prihvatiti kao konačna. Istina i u svoje vrijeme Hafiz je od jednog dijela sveštenstva proglašavan nevjernikom i kao takav anatemisan. Ali Hafizova poezija učinila je svoje. Prihvaćena je od strane svih čitalaca. Zato je i ortodoksno sveštenstvo, uvijek podozrivo, prihvatilo Hafiza i počelo ga predstavljati kao tumača ortodoksnog islama kroz poeziju. Hafizov simbolički i alegorijski jezik sveštenstvo proglašava jezikom bogobojažnog sufije i nazivaju ga doslovno

---

5. *Prosvjeta*, Zagreb, 2/1894., str.380.

"jezikom tajni" /lisan al-gajb/. Nekada tako nazivaju i samog pjesnika, a nekada njegovu zbirku - dîvân poezije. Hafiza su proglasili bogobojaznim i svetim čovjekom u punom značenju te riječi. Jer, dvosmislenost i nedorečenost misli izraženih uvijenim aluzijama, a ponekad i igrom riječi, davali su mogućnost različitog shvaćanja i tumačenja a time i višeslojnosti značenja jednih te istih gazela. Hafiz nije bio neko koga se moglo tek tako proglasiti nevjernikom i anatemisati. On je znao Kur'an napamet, poznao je filozofiju, vjersku dogmatiku, arapsku književnost, kao i neke druge nauke svoga vremena. Posebno treba istaći da je dobro poznao tesavvuf i bio dosljedni sljedbenik učenja i filozofije svog velikog prethodnika i uzora, sufijskog velikana Dželaludina Rumija. U svjetlu ovih napomena, ne može se bez rezerve prihvatiti ni sljedeći stav o Hafizu koji iznosi Bašagić: "Hafiz uživa u četiri stvari, naime: u prirodi, ljubavi, pjesmi i vinu. On nije pjevao da nešto spjeva, pa da ga zovu pjesnikom, nego da utješi sebe i drugoga; on nije ljubio da ima dragu, nego da i ljubljen bude i u ljubavi uživa; on nije pio da se opije, nego da kroz čašu rumenike boje posmatra svijet."⁶

Ovakav Bašagićev sud o Hafizu, pjesnički razigran, uopšten je poetičan, ali nedovoljno argumentovan.

Među gazelima pjesnika Hafiza koje je preveo Bašagić nalazi se prvi gazel iz Divana. Gazel ima 7 distihona i Bašagić je preveo svih sedam, što inače nije slučaj kod drugih gazela koje je prevodio. Prevod ovog gazela Bašagić je objavio u *Gajretu* iz 1925. u broju 7, na str. 100. Prvi dio prvog distiha ovog gazela je na arapskom jeziku i nije ga Hafiz spjevao, nego ga je uzeo iz jednog epigrama /qit'a/ koji je spjevao Jezid, sin čuvenog valije Damaska i osnivača umejadske dinastije Muavije. Čitav distih u filološkom prijevodu znači:

O krčmaru, daj da čaša obilazi okolo i svima je daj,

Jer, ljubav se u početku jednostavnom učini, ali nastaje teškoće.

Bašagić je ovaj distih prepjevao na sljedeći način:

Krčmarice, natoči mi čašu vina rumenoga

Ljubav - negda tako mila - sad me goni do zla Boga.

To je vrlo vješto i uspjielo prepjevano. Samo je malo odstupio od originala kada je u pitanju Saqî, koja je muškog roda i primarno označava nekoga ko daje vodu i napaja žedne, a u terminologiji krčme označava osobu koja puni čaše vinom i daje ih posjetiocima krčme, što je u Hafizovo doba u Iranu bio posao isključivo muškaraca, i to pripadnika zoroastroske vjere. No Bašagić je to posmatrao iz svog, naročito bečkog, vre-

---

6. *Prosvjeta*, Zagreb, 2/1894., str.380.

mena i tako prevodio.

Drugi polustih svjedoči o Hafizovom suočenju sa problemom i tajnama ljubavi, koje su njemu ostale nerješive. Hafiz priznaje, već u I gazelu, da prava ljubav nije tako jednostavna stvar kako mu je izgledala na početku, tj. na početku svoga javljanja i nastanka. O teškoćama poimanja ljubavi Hafiz se osvrće još u mnogim gazelima, kao, npr., u sljedećem:

*Teškoća ljubavi je izvan dometa našeg znanja,
Tu delikatnost ne rješava naša nesavršena misao.*⁷

Smatrajući tajne ljubavi nerješivim, Hafiz i ne pokušava da ih razriješi i odgonetne, posebno ne pomoću razuma i naše *nesavršene misli*. Zaljubljeni sufija bi rekao da je lakše pomoću srca i ovom stihu on bi pronašao sufijsku tematiku. Bašagić je, međutim, svojim prepjevom sveo značenje distiha na konkretnu dimenziju.

Drugi distih u filološkom prevodu znači:
Zbog mirisa koji jutarnji povjetarac donosi iz onog uvojk, I zbog lokni njenih crnih, koliko srca prokrvari!

I ovdje je u Bašagićevom prepjevu značenje distiha svedeno na realnu sliku:

*Taj mošusov mio miris ona kosa jutrom dava
Koje saluf skovršani moje srce obasjava.*

Sufija bi u traganju za svojom tematikom i porukama riječ *bu* sa primarnim značenjem *miris*, uzeo da ovdje znači *nada*, što mu je kao drugo značenje, a posebno u poeziji; onda bi stih značio, u nadi da jutarnji vjetar donese neki glas od Voljenog, jer saba u jeziku pjesnika znači povjetarac koji dolazi iz ulice Voljenog Bića ili jednostavno iz ulice voljenih osoba. Znači u očekivanju toga povjetarca, zaljubljeni su nestrpljivi i srca im od nestrpljenja i drugog iščekivanja krvare.

Treći distih ovog gazela glasi:
*Proli vino po serdžadi, ako ti tako prvak magova kaže,
Jer putnik na Putu poznaje Put i običaje na konačištima.*

Bašagićev prevod-prepjev glasi:
*Proli vino po serdžadi iako ti magi zbore,
Da ne može bez njih niko u nebeske doći dvore.*

Prepjev izuzetno poetičan, lagan, razigran i jednostavan; to je prepjev vrhunske umjetničke vrijednosti. Ali, šta iz njega razumijemo? Kao da se savjetuje čitaocu da prolije vino po serdžadi, mada magi govore da se samo sa njima može vinuti u nebeske dvore, a ne proljevanjem vina po serdžadi, što dalje znači da su magi, odnosno prvak magova, protiv proli-

---

7. Hafiz, *Divan*, gazel br.136., izdanje Kazvinija Teheran, s.a.

jevanja vina po serdžadi. Međutim, u originalu, uz koji je dat i doslovni prevod, Hafiz upravo govori obrnuto: treba poslušati riječi starine prvaka magova, tj. vrhovnog maga i prosuti vino po serdžadi na kojoj se obavlja namaz, jer, vrhovni mag u krčmi, koja je simbol sufijskog hrama, a koji se u drugom polustihu naziva salik tj. putnik na Putu sufijskog usavršavanja i stizanja do Uzvišenog Bića, dobro zna kako se treba na tom Putu ponašati i kako se tamo stiže.

Sufijska tematika se nastavlja i u sljedećem distihonu Hafizovog gazela gdje se kaže:

*U konačistima do Voljenog Bića za mene odmora nema,
Zvona stalno upozoravaju, za put stvari pripremite.*

To znači da sufija koji se usmjerio i uputio prema Voljenom Biću nema vremena za duge stanke i odmore, za besposlice, jer ove stanke na ovom svijetu vrlo brzo prolaze, a na to nas mnogo štošta na ovom svijetu opominje i upozorava, što je simbolizovano zvukom zvona. Inače zvona uvijek nekom ili za nekim zvone. U Bašagićevom prepjevju ovo se ne može shvatiti:

*Zadovoljstva i veselja kod dragane svoje nemam,
Eno slušaj zvono zvoni, da se odmah na put sprema/m/.*

Ovo znači da se putnik već nalazi kod drage i da je nezadovoljan i neveseo, jer mu zvono odmah zvoni da je brzo mora napustiti, što je samo realna slika i opis konkretne ljubavi i odnosa zaljubljenih. A iz doslovnog prevoda vidjeli smo da Hafizov distih nije ograničen samo na realnu sliku i opis.

Sljedeći, peti distih, kod Hafiza glasi:

*Noć je mračna, a strah od valova i vrtloga tako velik,
Gdje da znaju naše stanje oni bezbrižni na obalama?!*

U ovom distihu sufijska tematika izbija u prvi plan, mada ima mogućnosti i za realnu sliku. Sufija bi objašnjavajući ovaj stih, rekao da smo mi na ovom svijetu kao u vrtlogu nemirnih valova koji nas u mrkloj noći ovog života bacaju tamo-amo, što stvara opasnost i smetnje da možda ne stignemo do željenog cilja - do Voljenog Bića. Toga pak nisu svjesni mnogi koji ni o čemu mnogo ne razmišljaju, nego, lišeni svih briga i razmišljanja, sjede bezbrižno na obalama, po strani izvan svega, zato i ne shvataju naše stanje, ne razumiju nas.

U izvrsnom prepjevju Bašagića sugerise se drugi smisao ili u najmanju ruku sužava se i ograničava višeslojnost značenja Hafizova stiha, jer stihu daje socijalni karakter. I ne samo da tako prevodi, nego na jednom mjestu, govoreći o Hafizu, to potvrđuje svojim komentarom: "Hafiz

se javio u ono burno doba, kad je izbilo na površinu raskolništvo islama, tj. kad je perzijski duh tonuo u moru krvi prolivene od vlastitih sinova. U tome komešanju odjeknule su mnoge pjesme koje karakterišu ondašnje stanje u Perziji."⁸ Kao potvrdu za takvo svoje mišljenje navodi prepjev upravo ovog distiha:

*Noć je mračna, more strašno, bijesni se vali nose,
Gdje da znaju naše jade, koji breme žalom nose.*

"Ti stihovi najbolje nam kažu kako je bilo stanje u Perziji u to doba."⁹

U traženju višeslojnosti značenja, mogla bi se u ovom distihu Hafizovom naći i neka uvijena aluzija i na stanje u Perziji, ali ne samo, i ne prvenstveno, to.

Šesti distih ovog gazela u filološkom prevodu znači:
*Svi moji postupci, zbog sebičnosti, najzad završiše blamažom,
Gdje da ostane skrivena tajna o kojoj se drže sijela.*

Bašagić je i ovo virtuozno preveo i prepjevao:

*U javnost će najposlije izaći i moja djela,
Kako će se sakrit tajna o kojoj se drže sijela.*

U prvom dijelu distiha Bašagić je u svom prepjevu izostavio o kakvim se to djelima radi koja se ne mogu sakriti što je vrlo važno za tačno razumijevanje stiha. Zato i ovaj čitav prepjev prestaje biti Hafizov i postaje razigrani Bašagićev stih sa jednostavnim i logičkim porukama i zaključcima iz realnog života. Ali, sufijaska interpretacija, koja ovdje izbijaju u prvi plan, aludira na to da sufija nikada ne smije da misli samo na sebe, ne smije da bude sebičan, sebe i svoj ego treba da zaboravi i da misli na predmet svoje sufijske ljubavi, jer to mu daje priliku da se približi svome Cilju, a Hafiz je to u jednom trenutku bio zaboravio, bio je sebičan, mislio je samo na sebe i tako postupajući osramoćen je, doživio je blamažu, o čemu se već priča po skupovima, i to se više ne može sakriti. Iz prepjeva Bašagića ovo se ne vidi, jer su neki dijelovi Hafizova stiha zanemareni i smisao je usmjeren u drugom pravcu.

I najzad, završni distih u kome je i pjesnički nadimak, također je dosta slobodno prepjevan, pri čemu je dosta izgubljeno od Hafizovih misli i poruka. Hafiz, naime, kaže:

"O hafize, ako želiš svoj mir, ne zaboravi sljedeće:

Želiš li postići ono što voliš, pozdravi se s ovim svijetom i zaboravi ga."

---

8. *Prosvjeta*, Zagreb, 2/1894., str.380.

9. *Ibidem*.

I ovdje je tematika sufijskog karaktera, u smislu da svako ko želi svoj unutarnji mir i spokojstvo, ne treba da zaboravi sljedeću poruku koja je izrečena u drugom dijelu distihona rečenicom na arapskom jeziku koja deskriptivno saopštena znači: ako želiš da dospiješ do onoga koga voliš, treba da zaboraviš ovaj svijet i uživanje na njemu, jer sufijama je za stizanje pred Voljeno Biće, uslov da zaborave uživanja ovog svijeta, pa i sebe samog, da nikada i nikako ne misle o dobrima i uživanjima na ovom svijetu, nego da se pozdrave sa svim tim i usmjere se prema uzvišenoj Ljubavi, što im osigurava spokojstvo i unutarnji mir dok su na ovom svijetu. Bašagićev prevod, koji glasi:

Ako želiš mir, Hafize, sa mejdana ne uteci

Kad ti ljudi ljubav shvate - ti svijetu zbogom reci,

jeste poetičan, ali ne nudi sve one poruke koje nudi original. Prejev je otišao u nekom drugom pravcu i sa originalom se dodiruje samo na početku distiha gdje se pjesnik obraća sam sebi: "Ako želiš mir, Hafize...", a dalje skoro da nema nikakve sadržajne veze sa originalom, kao da značenje originala nije shvaćeno.

Bašagićev prevod jedne Hafizove rubaije koji je objavljen u *Beharu* iz 1900/901. u br.7, str. 110 i u *Gajretu* iz 1925. u br.5, str. 66, sa malim razlikama u prevodu, učinio mi se nejasan. Prevod u *Gajretu* je noviji i jezički dotjeraniji. Ali prije nego citiramo prevod i original, smatramo za potrebno da istaknemo Bašagićevo mišljenje o povodu nastanka stihova ove rubaije. Iz pisanja o Hafizu može se uočiti da je Bašagić tokom vremena različito pisao o nekim Hafizovim problemima. U već citiranom radu o Hafizu u zagrebačkoj *Prosvjeti* iz 1894. godine, str. 343-344, na jednom mjestu Bašagić piše: "Neki tvrde da je Hafiz u siromaštvu životario, navodeći neka mjesta iz Divana, gdje se pjesnik tuži na siromaštvo, ali ta vijest nije vjerovatna, niti se može dokazati. "Međutim, u *Gajretu*, dosta kasnije, 1925. u br. 5., str. 66, o istoj temi Bašagić piše sljedeće: "Iz njegovih pjesama znamo da nije znao čuvati bijele pare za crne dane. Odgovor Timur-Lenku jasno nam kaže da je već tada loše materijalno stajao. U tim danima mogli su nastati sljedeći stihovi:

Ne vrijedi jada ovog svijeta sreća

Ne vrijedi muke ovog svijeta hrana.

Užitak od sedam hiljada godina

Ne vrijedi patnje sedam dana.

U starijoj verziji prevoda ove rubaije u *Beharu* iz 1900/901. jezik je stariji i danjašnjim čitaocima arhaičan:

Nije vr'jedna kobi ovog sv'jeta sreća,

Nije vr'jedna muke sva slast uživana.

Užitak od sedam hiljada godina

Nije vr'jedan patnje: samo sedam dana.

Svojim pisanjem i stavom o Hafizu i o povodu nastanka ovog katrena nameće se pomisao kao da je Bašagić kroz projekciju svog života i svojih životnih prilika i neprilika posmatrao i ocjenjivao i Hafiza. A kada je u pitanju prevod, u zamršenim konkretnim i simboličkim slikama, sadržaj i smisao rubaije ostaju dosta nejasni, a posebno je teško prihvatljiva Bašagićeva premisa da je to ilustracija i aluzija na slabo materijalno stanje Hafizovo. Zato sam potražio original rubaije i u mnoštvu Hafizovih stihova, pronašao sam ovu rubaiju koja glasi:

Filološki prevedena rubaija znači:

Sreća ovog svijeta ne vrijedi nasilja na ovom svijetu.

Slast njegovog postojanja ne vrijedi njegovog bola.

Sedam hiljada godina radosti na ovom svijetu,

Ne zavređuje patnju tugovanja od ovo sedam dana.

Kako god da se prevede ova rubaija, pa i najtačnije, za čitaoce prevoda, pa i za one koji poznaju perzijski jezik, pravi smisao i poruka sadržaja ostaju nejasni i teško shvatljivi. To pokazuje koliko je teško i riskantno prevoditi dijelove poezije izdvojene iz šireg konteksta i izvan određenog civilizacijskog miljea. Naime, da bi se shvatio pravi smisao ovog katrena, treba se podsjetiti da su stari narodi, stare nauke i stare knjige tvrdili da ovaj svijet traje sedam hiljada godina. S druge strane, naš život na ovom svijetu se upoređuje sa vrlo kratkim vremenom: od poređenja sa vremenom od jednog treptaja očnih kapaka, zatim sa vremenom od pet, šest, a najčešće sedam dana, uzimajući taj broj kao sveti, stajajući broj. Imajući to u vidu druga dva stiha znače da ni sedam hiljada godina, pa makar one bile i radosne, koliko traje ovaj svijet, ne zavređuju podnošenje patnje i tuge u ovom kratkom životu od sedam dana. Ako bi prešli na plan sufijске interpretacije, onda bi se moglo reći da patnje i tuga u vremenu od sedam dana boravka i života na ovom svijetu dolaze zbog našeg odvajanja, zbog udaljavanja naše prave egzistencije od svog Praizvora, od Boga i zbog zatvaranja naše božanske iskre u mračne okove tjelesnosti na ovom svijetu, a to zatvaranje, simbolički iskazano, život je od sedam dana.

Interesantan je način kako je Bašagić odabrao i preveo samo tri distiha iz 11. gazela Hafizovog Divana. Prevod je objavljen u *Gajretu* 1925. godine u br.7, na str. 100. Od tri Hafizova distiha Bašagić je napravio četiri distiha svoga prepjeva. U originalu prvi distih glasi:

O krčmaru, sjajem vina osvijetli čašu moju,

A ti svirče, zapjevaj, svijet se krenu po mojoj želji.

Bašagićev prepjev glasi:

O krčmare, rujnim vinom daj posveti čašu moju,

A ti svirče, zapjevaj mi! Ja postigoh želju svoju.

Bez imalo dvojbe, Bašagić je izvrsno prepjevao ovaj prvi stih. No sljedećeg njegovog distiha u originalu nema, a on je "dopjevao" svoj distih, koji po sadržaju ima veze sa prvim distihom pa kao Bašagićev distih glasi:

Ta danas se cio svijet po čeifu mome kreće

Što je bilo sve će proći, samo ovaj spomen neće.

Kako vidimo, prvi dio ovog novog, Bašagićevog distiha, izgleda kao na drugi način prepjevan i ponovljen jedan dio prvog distiha, naime da se sve kreće po želji, čeifu pjesnika, a osnove za drugi dio distiha u originalu uopšte nema. U originalu je prvi distihom sadržajem i smislom povezan sa drugim distihom koji glasi:

U čaši ja lice vidim Voljenoga Bića svoga,

O ti koji ne poznaješ slast pijanstva vječitoga.

I ovaj distih Bašagić je na svoj način divno prepjevao, pri čemu vječito pijanstvo, opojnost naziva *nebeskim nadahnućem*:

Čujte, koji ne poznate nadahnuća nebeskoga

Ja sam danas u peharu viđo lice zlata svoga.

Četvrti i posljednji distih u Bašagićevom prevodu glasi:

Ko ne umre onog časa, kad oživi u ljubavi

Taj Hafizu nek se hvali, da je i on junak pravi.

Tematikom o vinu i ljubavi, naravno u prenesenom sufijskom tumačenju tih pojmova, nastavlja se i u ovom distihu, koji u filološkom prevodu glasi:

Ne umire nikad onaj ko oživje u ljubavi,

U knjizi o ovom svijetu naše trajanje je zapisano.

Original ova tri distiha, pored površne, lirske, nudi i drugu, dublju, sufijsku interpretaciju: Pojmovi: vino, čaša, opijenost, mogu biti interpretirani i u drugom, dakle, alegorijskom značenju. Zanesenost i opijenost ljubavlju prema Božijem Biću za iskrenog sufiju znači vrhunac uživanja i slasti i ko ne može da doživi takvu ljubav ne zna ni za slast opijenosti takvom ljubavlju. U trećem distihu Hafiz poručuje da nikad ne umire, tj. da je vječan onaj koji stekne život u takvoj ljubavi, drugim riječima: ko stigne do Voljenog i utopi se u Njemu, postaje vječan kao što je vječan i Voljeni do koga je stigao i u Njemu kao jedinka nestao, tj. vratio se svome Praizvoru, iz koga je i potekao, a sve to je zapisano, veli pjesnik, u knjizi

o životu na ovom svijetu. Bašagićev prepjev na neki način prati značenje originala, ali bez prethodnog poznavanja sufijskog učenja o oživljavanju posredstvom ljubavi u trenutku završetka ovosvjetskog života, za čitaoca je teško razumljiv, i original i prepjev.

Na kraju da zaključimo. Bašagićev pjesnički genije, toliko razigran i maštovit, često u svojim virtuoznim prevodima i prepjevima kao da nije imao mira i strpljenja da prati i traga za svim mogućim sadržajima i porukama originala, njegov eruptivni poetizam nije mu dozvoljavao da se smiri i razmišlja šta je sadržano u Hafizovim stihovima, nego je, uočivši prvu ideju ili poruku, iz njega progovorio njegov sopstveni poetski talenat i iz njega provrele njegove sopstvene misli i poruke, čime je, bez ikakve sumnje, često nadmašivao prevedene pjesnike, ne samo one slabije nego i one najveće. U takvim slučajevima, nemajući pred sobom original koji se prevodi ili pak ne poznajući jezik originala, čitaocu je vrlo teško znati i odrediti granicu gdje prestaje, u ovom slučaju Hafiz, a gdje počinje Bašagić, šta je Hafizovo, a šta Bašagićevo. Dakako, sigurno je i to da su ova dva velikana umjetnosti riječi ponekada i u ponečemu vrlo srodni i da se nimalo ne razlikuju.

Sarajevo, 20.12.1990.

Literary translations from Persian in *Behar*, *Gajret* and *Biser*

A tradition of translating and interpreting of literary and other works from Islamic and oriental languages-Arabic, Turkish and Persian-began in our parts mostly with the establishment of the Ottoman rule in the Balkans. The translating activities and translation as such meant a transfer and a continuation of oriental tradition among the members of Islam in our parts. The major role in translating and interpreting of the oriental and Islamic traditions among our people was played by a number of true lovers of literary traditions in three oriental languages who had gone to schools in larger Ottoman cities, or who pursued their education in the traditional religious schools at home-madrasahs. One should mention in particular those who fell in love with the Sufi thought, and who were also the members of various Sufi orders.

The other line of translating tradition activities in our parts began at the time of Bosnian Moslem cultural and literary revival in the newly founded periodicals towards the end of 19th and in early decades of 20th

century. The Bosnian Moslem writers and other intellectuals founded, among others, the journals such as *Behar*, *Gajret* and *Biser*, respectively. During the Austro-Hungarian occupation, the Moslem writers endeavored to incite the interest among the Moslem masses for books, education and, in this way, to give their own contribution towards the social progress of the Moslem people. Next to the original works from literature, notably in *Behar* and *Gajret*, there were a number of works published as translated literature. The Moslem readership and translators were very fond of three foreign literatures: the Arabic, Turkish and Persian ones. The main contribution to the translated literature from these three languages came from the people who knew Turkish, Arabic and Persian well in the contemporary Bosnia and Herzegovina. They were Dr. Safvet beg Bašagić, Musa Ćazim Ćatić, a specialist in Turkish studies Fehim Spaho, Mehmed Šemsudin Sarajlić, Osman Asaf Sokolović, and the others whose contribution was lesser from those aforementioned. Having known all three languages, Bašagić had the largest scope of his translation activities.

The poetical genius of Bašagić was quite playful and imaginative. Very often he had no patience and ease to follow and search all kinds of subject matters and poetic messages in the original, but, in his masterly translations and poetical translations, having spotted the first idea or the message, his original poetical talent would burst out. His own thoughts and messages would then freely flow. In this way, he would, no doubt, surpass the poets translated, and not only the minor ones, but also the greatest ones among them.